

sági regényként nagyon is sikerült műnek kell minősítenünk.) A műfaji tisztázatlanság negatív következményei ezek, hiszen ifjúsági regény viszont aligha bír el olyan hosszú és sok tekintetben gondolati jellegű dialógust, mint itt a harmadik rész. Az alakteremtés is mintegy közepén jár ebben a tekintetben. Dobozi, a fejedelem árnyaltan és többleddalúan jellemzett figurák, nincsenek leegyszerűsítve, idealizálva. De náluk is hiányzik a lélektani mélység, az elemzés komolysága. A debreceni polgárok és a kurucok fel-felvillanó arcélei is homályban maradnak végül. Gyakori a kész elemekkel dolgozó, elnagyolt jellemzés, kevés a pontos és hatásos karakterformálás. A szereplők rendeltetése, eszmei funkciója világos, de nem hatnak igazán az olvasóra. Emberi arcuk tüstént elhalványul, mivel történelmi szerepükön túl nincsenek elevenen és emlékezetesen egyénítve.

Meglehet, annak, hogy *A város és a fejedelem* olvasható ifjúsági regényként és igényes történelmi-gondolati műként is, azaz a műfaji vegyességnek vannak negatív következményei. De kétségtelen előnyei is. Az ifjúsági regények olvasója művészileg igényes és intellektuálisan elmélyített olvasmányhoz jut, aki pedig magasabb következményeket támaszt iránta, színes, érdekes regényhez, amely nemcsak annyiban értékes, hogy élettelen, elevenen rekonstruálja a XVIII. századi Debrecen külsőségeit és emberi világát, hanem annyiban is, hogy a „debreceniség” történelmi gyökereiről szólva eszméltető módon tárja fel egy különös sorsú város természetét. Pontosan és hitelesen szól Mocsár a Város szenvedéseiről és választútjairól, nagy beleélőkészséggel és megértéssel, szeretettel is. A debreceni kínokat és vívódásokat, megalkuvásokat és félelmeket, nyugtalanságokat és önfeladó azonosulásokat nem kívülállóként, hideg objektivitással ábrázolja, hanem melegséggel, némi humorral, elérzékenyülő lírával. (*Magvető.*)

IMRE LÁSZLÓ

Képtelenségek valósága

MOLDOVA GYÖRGY: MAGYAR ATOM

Moldova szatírái a legképtelenebb ötleteket — helyzeteket, figurákat és történeteket — sorjazzák, az általuk megelevenített világban, úgy tűnik, minden lehetséges: egy beszélni tudó disznó lebuktatja az Állami Gazdaság vezetőjét, és igazgatóvá avanszál; az egyik budapesti ház elkeseredett lakói (mivel az épületet, melyet „utoljára II. Endre idejében renováltak”, az IKV semmiképp sem hajlandó felújíttatni) önálló köztársaságot alapítanak; egy kihasználatlanul kallódó szuperteljesítményű komputer — bánatában, mélységes kiábrándultságában — alkoholistává züllik; majmokból verbuválódott focicsapat nyeri a magyar bajnokságot; tankot, gőzmozdonyt, sőt egész gyárat lopnak. E kibomló világ tehát teljességgel képtelen, messzemenően irreális, de — bocsássuk már itt előre — korántsem önkényes: a mozgását irányító belső törvényszerűségeknek — a mai társadalmi realitás abszurdakká végletesített, szuverén módon értelmezett alapvető ellentmondásait fejezvé ki — „valóságsgazuk van” (Almási Miklós). Az ábrázolt — társadalmi objektivitású — antinómiákhoz való szubjektív viszony alkatát pedig olyan eszmények jellemzik, melyek az író eddigi munkásságának egyéb műfaji változataiban — regényeiben és szociográfiáiban — is domináns érvényűek. S amelyek közelebbi minőségére — a szatirikus írásokból kifejlő aktuális üzenetek mind egyértelműbb értelmezése és értékelése végett — már bevezetéképp célszerű utalni.

E szatirikum öntörvényű birodalmának analizését látszólag messziről, egy korai riportból vett — számunkra kulcsfontosságú tanulságot rejtő — idézettel indítjuk: „Kevés olyan nagyszerű órája volt életemnek, mint a most következők. Benne lenni egy nagyszerű, férfias tombolásban, mikor az ember nem azért hajt, hogy pénz keressen vagy különbnek mutassa magát a másíknál, hanem azért, mert megállíthatatlan mozdonynak érzi a saját testét.” E riportban az író egy konzervgyári rakodás eleven élményét örökíti meg: a ládahordás egyhangú, lélekölő robotja szinte észrevétlenül virtusba csap át; a brigád tagjai immár *önként* vállalják a szokásosnál jóval megfeszítettebb munkatempót, lenyűgöző teljesítményre sarkallva egymást. S e metamorfózishoz fűzött — méltó pátoszú — vallomás rendkívül plasztikusan utal arra, hogy a *valódi cselekvés*, a *nagy teljesítményre* való törekvés és a *kemény, „férfias” helytállás* — az eddigi életmű legátfogóbb tanulságaival is egybehangzóan — Moldova értékrendjének, erkölcsi kódexének kiemelt eszménye és elemi normatív követelménye. Regényeinek talán legemlékezetesebb hősei valamennyien az *akció* rendületlen hívei, többségükben igaz ügyek elkötelezettjei. Szociográfiáiban is folyvást a helytállás — leginkább „sarzi nélküli” — fanatikusai, a „felelős munkaerkölcs” közöttünk élő megtestesítői kerülnek a figyelem — s az írói rokonszenv — középpontjába. Szatíráinak legjavában pedig — legáltalánosabban fogalmazva — épp arra kérdez rá, hogy a pillanatnyi valóságban miért nem teljesedhetnek ki zavartalanul és maradéktalanul a merész, de reális törekvések. Miért kell gyakran torzozban maradnia az alkotó szándékú tevékenységnek, s a mindennapok világában miért válhat szinte példává a valódi — bár fáradságos — cselekvés megkerülése? Miért övezheti olykor a komoly teljesítményt illető elismerés a tulajdonszerzésre, a privát érdekek gátlástalan érvényesítésére orientált életszemlélet megmetszaporodó képviselőit? Harsány kacajra fakasztó írások sorában — a szatirikus ábrázolásmód különösségével — mutatja be: milyen közegellenállással, társadalmilag meghatározott alkatú akadályokkal kell ma még megküzdeniük azoknak, akik következetesen vállalják az igazi tettek, a méltó teljesítményekhez vivő út végigjárásának *felelőségét és kockázatát*.

Moldova e művei híven utalnak arra, hogy funkcionálissá — valóban leleplező erejűvé — csak ama szatírák válhatnak, amelyek ideológiai fedezetében hiteles eszmények és objektív értékek rejlenek, az ábrázolt negatívumok határozott ellenpólusát alkotva. S amely eszmevilág így — persze, *indirekt* módon — a változtatás esélyét, a meghaladás követelményét sugalmazza, hiszen az ellenpólus köré rendeződő pozitív írói eszmények — potenciaszerűen — bárki számára reálisan választhatóak, noha épp e művek tanúsítják: valóra váltásuk küzdelmet igényel, s gyakran méltatlan kálváriára kényszerít. Moldova szatírái tehát — regényeinek és szociográfiáinak végső imperatívuszaihoz hasonlóan — az értelmes cselekvés tágasabb lehetőségeiért, egy magasabb öntudatú és erkölcsiségű közösségi létért perlekednek. De úgy, hogy írásaiban a nevetetés és eszméltetés szerves egységet alkot. A didaktikus célzások, az óvatosságból letompított élű poénok merőben idegenek e szatirikum karakterétől. S közvetett értékorientációja épp ezért érvényesülhet *maximális* hatásfokkal.

A moldovai szatirikum görbe tükrében — az író valóságismeretének, realitás-érzékének tanúbizonyosságaként — napjaink lehangsúlyosabb és legtöbbet emlegetett társadalmi ellentmondásai verődnek vissza. A *Magyar atom* írásainak egész vonulata láttatja ama jellemző — s föloldandó — antinómiát, mely a szocialista gazdaság (mind több szükségletet kielégítő és termelő) fejlődése, egyre nyitottabbá válása és a privatizáló, polgári jellegű beidegződések emlékét idéző magatartásjegyek fölerősödése között feszül. Szatírák sorát ihleti a „felelős munkaerkölcs” objektív, az előrelépés egyik feltételét alkotó követelményének és a kollektivitás iránti felelősségtudat gyengeségének vagy olykor hiányának konfliktusa. Köztudomású ugyan, hogy a társadalmi tudat csak kisebb-nagyobb fáziskéséssel követi a társadalmi lét változásait, miként azt sem feledhetjük, hogy a főntebbii ellentmondásokat részben épp a fejlődés hívta létre. De e szükségszerűség-mozzanatot *nem* feticsezálhatjuk, vagyis folyvást tudnunk kell, hogy a fejlődés előidézte antinómiák nem szűnnek

meg spontán módon, a tudatos cselekvést a meghatározottság tényére való hivatkozással sem kerülhetjük ki. (A moldovai satírák eszméltető-leleplező ereje, a változtatás szükségességét kifejező eszményrendszere ezért kap fokozottan aktuális tudatformáló szerepet.) E kötet fantasztikus történetei kiváltképp két — egymással összefüggő — magatartás- és szemlélettypust bírálnak, azaz nevéttetnek ki: a társadalmi változásokat figyelmen kívül hagyó dogmatikus-bürokratikus és a változásokkal, a megnyílt lehetőségekkel visszaélő, végeredményben közösségellenes mentalitást.

A hivatal — olvashatjuk — „mindig túlélheti azt a feladatkört, melynek betöltésére eredetileg létrehozták, és feleslegessé válásával egyenes arányban növekszik hatásköre és testületi gőgje” (*Gumikutya*). A hivatal — a megmerevedő, vagyis a társadalmi valóság változásainak autentikus követésére képtelen, így a továbblépés béklyóivá nehezedő intézmények megtestesítőjeként — Moldova satíráinak talán leggyakrabban visszatérő motívuma, a kibontakozó eleven kritika folytonos és konkrét célpontja. A *Magyar atom* írásai a bürokratikus magatartás és szemlélet kiapadhatatlan bőségű mai változatait sorjazzák, megrajzolva szinte teljes tipológiájukat, létrejöttük és újratermelődésük folyamatát. Híven ábrázolja azt az elemi összefüggést, hogy az áttekinthetlenné bonyolódó ügyintézés és a látszatokra építő, a valóságot mintegy zárójelbe tevő, zavaró mozzanatként elutasító bürokratikus irányítás-ellenőrzés állandóan megteremti a kis ügyeskedők és a nagystílusú szélhámosok csaknem zavartalan érvényesülésének — többnyire valóra is váltott — lehetőségét. A fölötte gyanús alakokból toborzott Vörös Hangya Kisipari Termelő Szövetkezet például súlyos gazdasági bűncselekmények tucatját követi el, *papíron* viszont a lehető legszabályosabban működik, jelentéseik mintaszerűek. A csalások, manipulációk tehát — némi ötlettel, az ügyintézés mechanizmusának ismeretében — még legalizálhatóak is, sőt: elkövetők — meglehetősen sokáig — büntetés helyett dicséretet kapnak (*Egy boldogtalan számítógép*). A *Gumikutya* című satírában ellopnak egy gyárat, de az illetékes hivatalnokok serege — magán- és csoportérdekből, pozícióféltésből — inkább leplezni, tagadni igyekszik a módfelett kínos ügyet, s hosszú kálváriára éppen az kényszerül, aki az igazság kiderítésére, a vétkesek leleplezésére törekszik. A satíra ötletzuhantagát Moldova még egy csúcspoénall tetézi: a lopás voltaképp a magasabb vezetők hallgatólagos beleegyezésével történt, hiszen a magánkézbe került gyár, mely korábban csak eladhatatlan termékeket állított elő, exportképes árukat készít. Igaz, a magántulajdonná vált üzemben a munkásoknak dolgozniuk kell, keményen és folyamatosan. S e képtelenné növesztett gyarlóságok, hamis élelvek, torzulások *realitása* némi keserűséggel is felhőzi a nevetés önfeledtségét.

A *Magyar atom* írásainak sajátos övezetét alkotják azok a satírák, melyek — legalábbis közvetlen témájuk szerint — a sport világába vezetnek (*H. Kovács történeteiből*). De egy pillanatra sem lehet kétséges, hogy e terepmentesülettel ellentmondásokra is utalnak. Mert a tisztességtelen, a valódi tehetséget elkedvetlenítő vagy leépítő (a kontraszelekciónak veszedelmesen kedvező) versenyszellem, a megvesztegetés már-már szokványos győzelmi eszközzé válása, a más területeken szerzett érdemek mechanikus átutalásának gyakorlata, a gátlástalan anyagiaság, az elvakult, szólalomokba burkolózó szurkolói mentalitás — megannyi olyan negatívum, mely fogantatásában és jelenlétében messze túlmutat a szakosztályok, a zöld-fehér színek világán. De e satírák némelyike — az elbeszélői tónus legendaszerűségével — a nagy teljesítmény, a kimagasló tettek iránti csillapíthatatlan nosztalgiát is magába foglalja. E vágy — természetesen — itt csak sejtetett, föl-föltörése azonban eme közegeben sem válik modorossá, hiszen az ideál és a valóság eltérésének fölismérése nemcsak a *komikus-satirikus* jellegű, hanem a nosztalgiákat kiteljesítő *elégikus* színezetű ábrázolásmód eszmei kritériumát is alkotja.

Az eddigiekben kiemelt erényeket, jellemzőeknek ítélt eszmei (s egyben: poétikai) sajtásokokat azonban csak némi — elkerülhetetlen — absztrakcióval vonatkozathattuk a kötet egészére, vagyis jobbára eltekintettünk az egyes művek konkrét

minőségeinek különbségeitől. Attól például, hogy a *Maga az iparos* című ciklus nemcsak műfaji szempontból különül el a gyűjtemény más írásaitól, hanem az itt sorjázó karcolatok többségének megszerkesztetlensége, poénjainak gyakori felszínessége, gondolatainak szűkössége folytán is (*Szoc. Reál Budapest, Az első novellám, Miért nincsenek íróbarátaim?, A népszerűség ügyében, Író, hazudj!*). E szervesen össze-
dobott anekdotákból, csapongó asszociációkból kikerekedő, eredendően publicisztikus karakterű írások újraközlése — legalábbis ebben a kötetben — távolról sem ébreszti a koncepciózus szerkesztés élményét. Elsősorban *eszmei* aspektusból vitatható a *Hitler Magyarországon* című hosszabb szatíra, de ezáltal merész poénjai is — számunkra — inkább modorosak, mint szellemesek. S a kompozícióteremtés általában véve sem tartozik e szatírák konstans erényei közé: a bőséggel áradó ötletek csábításainak való engedelmesség miatt gyakori a széteső, önállósuló fragmentumokra hulló szerkezet, a szeszélyesen kanyargó cselekmény. Úgy tűnik tehát, hogy a könyvebb, felszínesebb megoldások iránti fogékonyság Moldova ellentmondásos írói alkotásának egyik — nem fátumszerű — negatív lehetősége. S e hajlam leküzdése viszont *kizárólag* a belső alkotói fegyelem mértékének függvénye. Moldova tehetsége — legjava regényei, szatirikus elbeszélései és nagyszabású szociografikus vállalkozásai híven mutatják — komoly eszmei-esztétikai értékek teremtésére hivatott. De egyelőre — a létrehozott értékek egyértelmű kiemelése mellett — határozottan utalnunk kell e tehetség természetével és formátumával való visszaélés jeleire is. (*Magvető.*)

BALOGH ERNŐ

Fodor Sándor: Tíz üveg borvíz

Kedves-szép könyvet írt Fodor Sándor: Csíksomlyóról, a szűkebb pátriáról, szülőföldje vonzásáról, a csíki táj ölelő hangulatáról. A vállalás és a vallomás méltó kényszere szülte ezt a beszámolót, a kötődés parancsa igényelte ezt az emlékezést gyermekora, bölcsőhelyre, benne sorsokra és emberekre. Életekből és jellemkarcolatokból szőtt közösségrajz kerekedik, tájképekből, faluleírásból, önéletrajzi visszpillantásokból épített esszénapló szélesedik. A sütői útijegyzet és a Beke György-i riport műfaja közé illeszkedik Fodor Sándor non-fiction prózája, komplex műformája; keverve, egészé ötvözve egyesül benne lírai-szubjektív önarcképfestés családi háttérrel, emberarcú helytörténet pontos ismertetésekkel, s lélekmeleg, történelmet lélegző sorsokat vigyázó-figyelő tudósítás eleven portréorozattal. S mindez beágyazva az író rendkívüli közelségű jelenlétébe, magatartásába.

Mert az erdélyi memoárok, útinaplók, tűnődő leírások és esszéizált önvallomások megsokasodása idején Fodor Sándor is végzi a munkáját: a hely- és helyzet-tudat erősítését, a hovatartozást mutató értékmentést. Élő bizonyosságát sugározza a veszélyeztetett egzisztenciális, érzelmi, erkölcsi és szellemi evidenciák őrzésének megörökítésének. A szemérmes magyar mentalitás hivalkodás- vagy pózmentességével, a tartózkodó, visszafogott érzés- és gondolatvilág tempós nyugalmával. Nem valami felvett szülőföld-rajongás íratja véle somlyói emlékezősfüzérét, nem valaminő előzetes meggondolás szeretteti véle szülőfaluját. Olyannyira belülről, ösztöneivel-cselekedeteivel olyan természetességgel és egyszerű biztonsággal éli az otthon világát, hogy olvasóját is szinte maga mellé vonzva kalauzolhatja végig a tájon. Fodor Sándort valóban az érdekli, ami valóságosan, tapintható létezésében körülveszi, a tényszerű tapasztalatok és igazságok a maguk egyszeri és megismételhetetlen létformájában. Az egyedi empiria iránti tisztelet igazolhatóan és érzékletesen pontos